

Az átalakulás fájdalmas folyamata: mit várunk a nemzetközi együttműködéstől?*

E. Z. Mirszkaja

Csepeli, Örkény és Scheppele dolgozata kétségtelenül pozitív szerepet töltött be, mivel a kelet-európai tudósok körében újra meg újra fölvetődő témát tett nyilvános vita tárgyává. A résztvevők magas száma és a vita hevesége egyaránt a probléma aktualitását jelzi.

Az átalakulás fájdalmas időszaka és a tudomány válságos állapota Oroszországot sem kerülte el, így az orosz kollégák előtt is jól ismertek a szerzők érzései. Mindazonáltal úgy tűnik számomra, hogy helyzetleírásuk és számos következtetésük nem a valós helyzet objektív értékelésének eredménye, hanem annak a mélységes csalódottságnak a tükröződése, amit a régóta várt társadalmi változások megvalósulatlanlansága okozott.

Nekem személy szerint nem tetszik a dolgozatnak az a szándéka, hogy külső okokra hárítja a kelet-európai tudomány és tudósok jelenlegi helyzetét. Ez az igyekezet már a szöveg szóhasználatából is világosan kitetszik. A metafora ugyan stilisztikai eszköz, tudományos szövegekben azonban a megismerés eszközeként használatos, ilyenformán feltételezhetően van valamilyen hasonlóság a modell és a vizsgált tárgy között. Vajon így van-e ez a szerzők központi metaforái – az „AIDS” és a „*colonization*” – esetében is?

Az AIDS fogalmához a tömegek tudatában két képzet kapcsolódik: egy kívülről behurcolt, halálos betegségről van szó. A szerzők által használt „*acquired*” szó jelentése itt igen lényeges, ez nyomatékosítja, hogy a betegséget kívülről hozták be, és az olykor teljesen ártatlan áldozatokat szed. Elmondható-e ez a vita tárgyát képező jelenségről? Azt gondolom, hogy az „immunhiány”, amely a posztoszocialista államokban a társadalomtudományokat és a tudományok művelőit jellemzi, bensőjükből fakad, és azon évtizedek alatt alakult ki, amikor egy erőltetett állami ideológia feltételei között kényszerültek dolgozni. Az a kényszer, hogy egy olyan ideológiát kövessenek, mely nagy részüktől távol állt, oda vezetett, hogy hozzászórtak az idegen érdekek és utasítások szolgálatához, és ahhoz, hogy eltűrjék a megvásárolhatóságot. Ami pedig azt az elképzelést illeti, hogy ez a betegség elkerülhetetlenül halálos kimenetelű, nos, azt nyilván maguk a szerzők sem osztják. (Hiszen akkor nem kellene aggódniuk az *East European Social Sciences* további sorsáért.)

A gyarmatosítás fogalmát szintén definiálják: a gyarmatosítók mindig azon munkálkodnak, hogy a gyarmatok kincseit hosszú időn keresztül a gyarmatbirodalom központjába pumpálhassák. Bár a kelet-európai államok helyzete nem egyforma, nézetem szerint ez a

* Az írás a bonni Informationszentrum Wissenschaften der Arbeitsgemeinschaft Sozialwissenschaftlicher Institute kiadásában megjelenő *Sozialwissenschaften in Osteuropa* (Newsletter, 1998. szeptember) című kiadványban látott napvilágot.

metafora aligha tükrözi a tényleges állapotot.* Még ha egyes államokban (mint például Oroszországban) föllelhető is egy összevethető stratégia néhány eleme egyes fejlett természettudományi ágazatokban, a társadalomtudományokról ez már nem mondható el. Senki sem tart igényt intellektuális kincseinkre. Ráadásul szerzőink feladatul tűzték ki olyan intellektuális javak föl kutatását, amelyek érdekelhetnék a nyugati partnereket. Az áttekintésből kiderül, hogy külföldi forrásokból az orosz kutatás kapja a legkisebb pénzügyi támogatást (5%). Ez nyilvánvalóan hozzájárul ahhoz, hogy megőrizzessük a hazai kutatók nemzeti érdekeit és nemzeti önmeghatározását, de természetesen rontja a kutatás pénzügyi feltételeit. Mindazonáltal Oroszországban 1994 óta létezik egy *nemzeti* forrás a társadalomtudományok támogatására, melyet a Szellemtudományi Kutatások Alapjának (RGNF) költségvetéséből biztosítanak. Ez fedezi a legjobb projektek költségeit a történelemtudományok, gazdaságtudományok, filozófia, szociológia, politológia, filológia, művészettudományok, pszichológia és pedagógia területén. 1998-ban támogatást kapnak:

- 1780 kutatási projekt (60 636 ezer rubel, ez mintegy 10 millió dollárnak felel meg);
- 375 projekt könyvkiadásra (1500 ezer dollár);
- 123 projekt tudományos konferenciák lebonyolítására (500 ezer dollár);
- 80 kutatási expedíció és empirikus kutatás (400 ezer dollár).

1997-ben az Alap teljes mértékben betartotta kötelezettségeit, közel 500 tudományos monográfia került kiadásra (lásd Poisk, 1998).

Megállapíthatjuk tehát, hogy Oroszországban a társadalomtudományok lényegében továbbra is hazai pénzekből működnek, és ezért nem adták föl saját problémafelvetéseiket, bár a helyzet, miként a társadalmi valóság is, természetesen sokban változott. Általában semmiképp sem tapasztalható egyértelmű összefüggés a tudósok szakmai produktivitása és a nemzetközi kapcsolatokban való részvétel gyakorisága között. Egy empirikus vizsgálat, melyet 1995–1996-ban végeztünk az Orosz Tudományos Akadémia főbb természettudományi intézeteiben, azt mutatja, hogy az orosz akadémiai közösségekben három különböző csoport létezik. Világosan elkülönül egy elit csoport, amely a legproduktívabb szakemberekből áll, akiknek kiterjedt nemzetközi kapcsolataik vannak. A tudósok egy másik csoportja nemzetközi szinten ugyancsak aktív, de kevésbé produktív, és szakmai téren csekély a perspektívája. Végül pedig a magasán specializált és produktív tudósoknak van egy olyan csoportja, amelynek tagjai ténylegesen nincsenek bevonva a nemzetközi együttműködésbe (Mirskaya 1998).

A szóban forgó tanulmánynak ama jellemző tendenciája, hogy a figyelmet a lezajlott változások negatív hozadékaira irányítja, véleményem szerint tudományos szemszögből nézve nem objektív, pszichológiai szempontból pedig káros. A sértődöttség érzése, mely egy ilyen értékmódosulást indokol, valamint a sértett tudós pozíciója kevésbé termékeny. Tény, hogy a kilencvenes évek nem teljesítették várakozásainkat, szép illúziók foszlottak szerte. De hisz mi magunk voltunk azok, akik bebeszéltük magunknak, hogy a radikális átalakítások csak az élet kellemetlen oldalait érintik majd, minden jó megmarad, és mindaz karnyújtásnyira kerül, amit eddig nem érhattünk el. Mi magunk voltunk azok, akik a nyugati tudományt és annak képviselőit mértéktelenül idealizáltuk. Nem szabad hát sértődöttnek és másokra dühösnek lennünk azért, mert saját vágyaink és elképzeléseink utópisztikusnak bizonyultak. Föl kell fognunk végre, hogy a lezajlott változások visszafordíthatatlanok, s nem szabad tovább a múltban élnünk. Saját tevékenységünket és a tudományos világgal közösség-

* A néhai NDK tudománya sajátos kivételnek tekinthető, de a folyamatot ebben az esetben is pontosabban írják le az olyan fogalmak, mint az „annektálás” és a „semlegesítés”.

hez fűződő kapcsolatainkat az új valóságnak megfelelően kell alakítanunk. Világosan kell látnunk, hogy a Nyugat az ismert geopolitikai változások okán elvesztette különleges érdek-lődését az egykori keleti blokk országai iránt, s a közeljövőben nem is számolhatunk annak újjáéledésével. Az így kialakult erőviszonyok már a múlthoz tartoznak, ennek megfelelően a pénzügyi forrásokat drasztikusan csökkentik, és profi szovjetológusok új generációja sem születik már. Ezért most a kapcsolatok megkönnyítésére és fejlesztésére kell törekednünk, valamint arra, hogy létrejöjjön egy hosszú távú érdekelttség, méghozzá a kultúrák közötti kölcsönös kapcsolat új alapokra helyezésével.

Az orosz tudósok jelentős része érzelmileg nem képes kezelni a kultúrák találkozását. Saját tudásunkat és szemléletmódunkat olyan jelentősnek tartjuk, úgy el vagyunk bódulva saját „egyediségünkötől”, hogy egészen természetes módon várjuk el külföldi kollégáinktól, hogy képesek legyenek és törekedjenek megértésünkre. Pedig nem csupán a szövegeket, hanem a kontextust is meg kell érteni, valamint mindazt, ami a sorok között rejtőzik, s ami sok esetben fontosabb, mint a tulajdonképpeni szöveg. Ugyanakkor mi nem érezzük magunkra nézve kötelezőnek, hogy kivegyük a részünket ebből a munkából, és megtegyük azokat a lépéseket, amelyek a kölcsönös megértés felé vezetnének.

Napjainkban sok ősi városban állítják helyre a régi épületeket, méghozzá úgy, hogy a történelmi szépség megőrzése mellett a modern élet összes kényelmét is megteremtik. Azt gondolom, fontos, hogy érzékelésünk régi épületét is – azon bizarr és lebontásra érett téren, amelyen csak mi igazodunk el – úgy újítsuk föl, hogy mindenki számára, aki ezt igényli, hozzáférhető és kellemes legyen. Ez valóban megerősíti majd azt az alapot, amelyre bizvást épülhet együttműködésünk a világ tudományos közösségével. Ami minket illet, el kell döntenünk, mit óhajtunk és mit várunk el a nemzetközi kapcsolatoktól – igazi tudományos együttműködést kívánunk-e avagy aktuális anyagi gondjaink enyhítését. Egy alapos szociológiai felmérés tárgyát éppen azok a mutatók képezhetnék, amelyek valós képet adnának arról, milyen hatással van a nemzetközi együttműködés a nemzeti tudományos közösségekre.

Steckl Anna fordítása

Hivatkozott irodalom

Beschluß des Rates des Russischen Fonds für Geisteswissenschaften. In *Poisk*, 10(460): 11. (1998. február 28.)
Mirskaya, E. Z. (1998): The role of international interactions in contemporary science in Russia. In *Science and Public Policy*, 1: 37–45.